

عنوان:

بررسی جایگاه ترویج کشاورزی در سند چشم انداز بیست ساله کشور (۱۴۰۴)

نویسندگان:

فاطمه رزاقی بورخانی^۱ و سید سعادت موسوی^۲

۱- دانشجوی کارشناسی ارشد ترویج کشاورزی، گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده اقتصاد و توسعه کشاورزی دانشگاه تهران

۲- عضو هیئت علمی گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده اقتصاد و توسعه کشاورزی دانشگاه تهران

frazzaghi@ut.ac.ir

چکیده

لازمه یک نگاه فعال و آینده‌ساز، حرکت بر پایه مدیریت چشم‌انداز است که بر شناخت وضع موجود و عوامل آن، تحلیل محیط ملی و بین‌المللی و سرانجام ترسیم چشم‌انداز مطلوب متکی است. مشخص بودن چشم‌انداز آینده برای هر جامعه‌ای موجب ایجاد کشش و حرکت سازنده در افراد آن اجتماع می‌گردد، بعلاوه برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌ها نیز سمت‌وسوی درست خود را خواهند یافت. با این حساب یکی از پیش‌نیازهای رشد و توسعه کشور، توسعه بخش کشاورزی است و چنانچه در ترسیم اهداف اجرائی و عملیاتی از سوی افراد چنین باوری بوجود نیاید؛ امکان تحقق توسعه همه‌جانبه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی بوجود نخواهد آمد. در این بین نهاد ترویج کشاورزی نقش مهمی در رشد و توسعه کشاورزی ایفا می‌کند، از این رو جایگاه ترویج کشاورزی می‌بایست در سند چشم‌انداز هر کشوری مشخص گردد. این مطالعه به روش مروری و تحلیلی سیاست‌های کلی نظام در دوره چشم‌انداز ۱۴۰۴، برنامه‌های سند چشم‌انداز در زمینه ترویج و آموزش کشاورزی، توسعه ترویج الکترونیک در راستای اهداف سند چشم‌انداز را مورد بررسی قرار داده است. ارتقاء بهره‌وری در منابع و عوامل تولید کشاورزی، ارتقاء دانش، بینش و مهارت بهره‌برداران، اصلاحات ساختاری و سازمانی در نظام ترویج با گرایش به بخش خصوصی، توسعه منابع انسانی و توانمندسازی فردی و سازمانی بهره‌برداران، دستیابی به نظام بهره‌برداری مناسب و پایدار از برنامه‌های سند چشم‌انداز در زمینه ترویج کشاورزی می‌باشد. با توجه به سند چشم‌انداز، به نظر می‌رسد برای تأمین خدمات ترویج کشاورزی، بخش دولتی و غیر دولتی باید همراه و همسو گام بردارند، چرا که در کنار کارکردهای دولتی، ترویج کشاورزی می‌تواند از طریق زمینه‌سازی برای جلب مشارکت مردم به تشکیل سازمان‌ها و اتحادیه‌های کشاورزی و روستایی در زمینه‌های مختلف تولیدی یا خدماتی کمک نماید و با اصلاح فرهنگ تولیدی در جامعه روستایی و بخش کشاورزی شرایط را برای توسعه اجتماعی و رشد اقتصادی هموار نماید.

واژه‌های کلیدی: ترویج کشاورزی، سند چشم‌انداز ۱۴۰۴، ترویج الکترونیک، خصوصی‌سازی

مقدمه

چنانچه نگاهی حتی اجمالی به چشم انداز ۲۰ ساله جمهوری اسلامی ایران بیاندازیم بروشنی متوجه خواهیم شد که ایران را طی دو دهه آتیه (۱۴۰۴-۱۳۸۴) بایستی در ردیف کشورهای توسعه یافته از جهات اقتصادی، اجتماعی، سیاسی و فرهنگی با گرایش بر تکیه گاه‌های دینی و هویت اسلامی قلمداد کرد (زارع، ۱۳۸۵).

بر اساس سند چشم انداز جمهوری اسلامی ایران در افق ۱۴۰۴، برخورداری جامعه ایرانی از سهم برتر منابع انسانی و سرمایه اجتماعی در تولید ملی و امنیت غذایی از ویژگی‌های مهم این سند به شمار می‌آید. در این راستا هر اندیشه‌ای باید در برگیرنده دو ویژگی کلی باشد:

اول اینکه، بخش کشاورزی، یکی از منابع اصلی اشتغال زایی و تأمین درآمد در بسیاری از کشورهای جهان، بخصوص در کشورهای در حال توسعه (مانند کشور ایران) به حساب می‌آید و در این زمینه، عهده دار تأمین امنیت و سلامت غذایی بعنوان هدف ملی می‌باشد، و دیگری اینکه، امروزه کشاورزی نه تنها بعنوان تأمین کننده نیازهای معیشتی مردم، بلکه بعنوان زمینه‌ای مناسب در جهت تأمین و تولید کالاهای صادراتی به منظور تأمین ارز و سامان دهی امور اقتصادی، بعنوان بخشی تجاری در اقتصاد جهانی چه برای کشورهای کم درآمد و چه برای کشورهای پردرآمد عمل می‌کند (sanis, 1990).

جهان امروزی در ارتباط با بخش کشاورزی با چالش‌های سه گانه ای روبه رو است که عبارتند از پایدارتر، سودآورتر و بهره ورتر نمودن بخش کشاورزی. بیش از یک میلیارد نفر از جمعیت کشورهای در حال توسعه، در فقر به سر می‌برند و از آنجایی که منبع اصلی درآمد و امرار معاش اکثریت مردم فقیر مناطق روستایی از فعالیت های کشاورزی تأمین می‌شود، بنابراین توسعه بخش کشاورزی دستاوردهای مهمی را در راستای کاهش فقر و تحقق سایر اهداف توسعه در پی خواهد داشت. از سوی دیگر، چون بخش کشاورزی با سایر بخش‌های اقتصادی جامعه پیوند تنگاتنگی دارد، بنابراین رشد بخش کشاورزی می‌تواند عاملی محرک برای رشد اقتصاد ملی در سطح کلان به حساب آید (حسینی و شریف زاده، ۱۳۸۶). خوشبختانه در قانون برنامه چهارم توسعه (ماده ۱۸) که بخش از سند چشم انداز ۲۰ ساله کشور است توجه و تأکید خاصی به توسعه بخش کشاورزی منظور شده است.

در بندهای مختلف این ماده بر فعالیت های مربوط به آب و خاک و زراعت، دام و طیور آبیان، باغداری و نباتات، منابع طبیعی، ترویج و آموزش و تحقیقات، صنایع پایین دستی بخش (صنایع تبدیلی و تکمیلی)، مکانیزم های تأمین مالی مانند ایجاد صندوق های حمایتی از محصولات بخش، توسعه صادرات محصولات کشاورزی و... تأکید و توجه خاصی صورت گرفته است (زارع، ۱۳۸۵).

رشد و توسعه کشاورزی از نمودهای بارز توسعه اقتصادی و اقتدار ملی هر کشور محسوب می‌شود که نهاد ترویج کشاورزی نقش مهمی در آن ایفا می‌کند. ترویج کشاورزی با انتقال اطلاعات و فناوری‌ها و نیز ارتقای آگاهی‌های عمومی و افزایش مشارکت روستاییان نقش اساسی در پایداری کشاورزی ایفا می‌نماید. ترویج کشاورزی توسعه منابع انسانی و انتقال فناوری‌ها به خانواده‌های روستایی را مد نظر قرار می‌دهد که این دو عنصر ستون‌ای اساسی توسعه کشاورزی را تشکیل می‌دهد. و لذا اگر کارکردهای ترویجی بتوانند این وظیفه را به نحوی مطلوب به انجام برسانند آن وقت است که می‌توان به توسعه پایدار بخش کشاورزی و منابع طبیعی امیدوار بود.

چرا چشم انداز

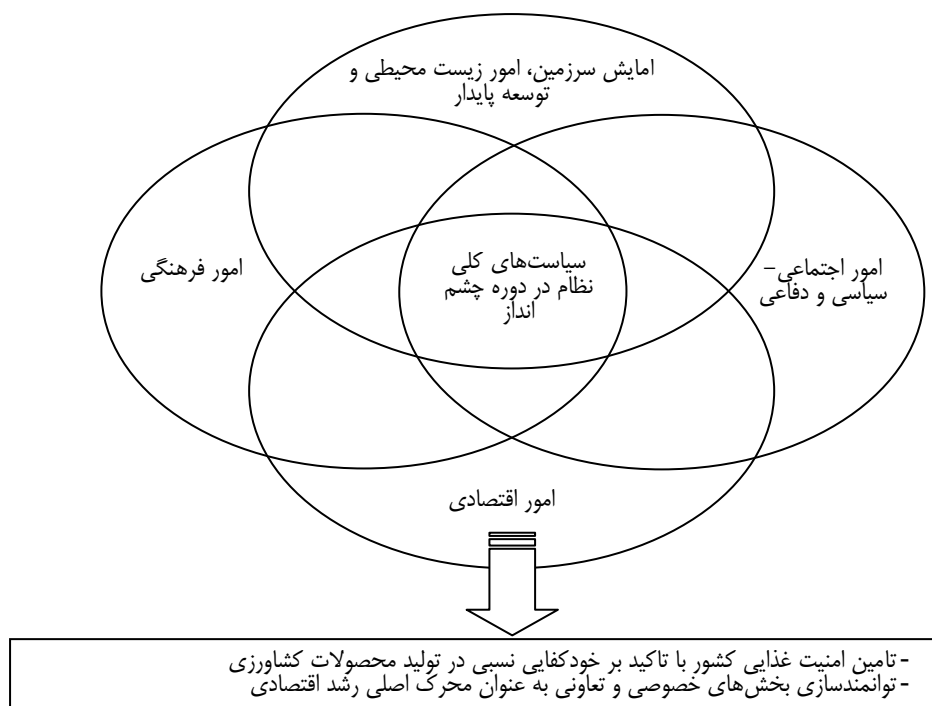
به طور کلی می‌توان ضرورت تدوین سند چشم انداز را در موارد زیر خلاصه کرد:

- ۱) مشخص شدن مسیر و جهت حرکت؛
- ۲) آماده کردن کشور برای آینده؛
- ۳) ایجاد یکپارچگی در عزم و اراده ملی؛
- ۴) فراهم شدن زمینه تهیه نقشه راه (شیوه ها، سیاست ها، راهکارها، استراتژی و ...)؛
- ۵) فراهم شدن زمینه انتخاب الگو و روش رسیدن به وضع مطلوب؛
- ۶) هماهنگی برنامه‌ها و برنامه‌ریزی‌ها؛
- ۷) فراهم شدن امکان ارزیابی مستمر؛ و
- ۸) ابزاری برای کنترل برنامه‌ها و اقدامات توسط مردم و مسئولین (حفیظی، ۱۳۸۶).

سیاست های کلی نظام در دوره چشم انداز

به طور کلی سیاست های نظام در سند چشم انداز بیست ساله کشور، مطابق شکل ۱، به چهار بخش عمده تقسیم شده

است:



شکل (۱). چهار بخش اصلی سیاست های نظام در سند چشم انداز ۲۰ ساله کشور

برنامه‌های سند چشم انداز در زمینه ترویج و آموزش کشاورزی

در زمینه ترویج و آموزش کشاورزی برنامه‌های سند چشم انداز بشرح زیر می باشد (زارع، ۱۳۸۵):

- ۱) ارتقاء بهره وری در منابع و عوامل تولید بخش کشاورزی؛
- ۲) ارتقاء دانش، بینش و مهارت تولیدکنندگان و بهره برداران بخش کشاورزی؛
- ۳) اصلاحات ساختاری و سازمانی در نظام ترویج با گرایش به بخش خصوصی؛
- ۴) توسعه منابع انسانی و توانمندسازی فردی و سازمانی بهره برداران؛ و
- ۵) دستیابی به نظام بهره برداری مناسب و پایدار.

ارتقاء بهره وری در منابع و عوامل تولید بخش کشاورزی و جایگاه ترویج و آموزش کشاورزی

با یک برنامه ریزی صحیح و اصولی و مناسب و با استفاده از تجربیات کشورهای توسعه یافته می توان بهره برداری را در کشاورزی افزایش داد. تحقیق، ترویج و آموزش در صورتی که بر اساس نیاز جامعه برنامه ریزی شده باشند می توانند کارآمد و مفید واقع گردد و به رشد بهره وری بیانجامد. در رابطه با تحقیق می توان گفت کشورهایی که توانسته اند به خودکفایی در محصولات کشاورزی برسند بیشتر از راه انجام تحقیقات و استفاده از نتایج آن بوده است در کشور ما چنانچه مسایل زیر در رابطه با تحقیق در نظر گرفته شود می تواند در رشد بهره وری مؤثر واقع گردد (صلاحی اردکانی، ۱۳۷۳).

- بین تحقیق و ترویج و آموزش ارتباط و همبستگی شدید وجود داشته باشد؛
- تحقیقات بر اساس نیاز مملکت صورت گیرد؛
- از دوباره کاری در تحقیقات اجتناب کرد؛
- نتایج تحقیقات قابل استفاده برای تمام اقشار مشغول در کشاورزی باشد و عموم کشاورزان به نتایج آن دسترسی داشته باشند؛ و

- تحقیقات در تمام زمینه ها صورت بگیرد و تمام جوانب و زوایای کشاورزی و مسایل مرتبط با آن را شامل شود. اما نقش ترویج در بهبود و افزایش رشد بهره وری در کشاورزی، زمانی مفیدتر واقع می گردد که موارد زیر در ترویج در نظر گرفته شود:

۱. توده های فقیر در برنامه ریزی ترویجی مشارکت داشته باشند؛
 ۲. برنامه های ترویج بر مسئله فقرزدایی تأثیر مثبت داشته باشد؛
 ۳. همه گروه های اجتماعی تحت پوشش خدمات ترویجی قرار بگیرند؛
 ۴. خدمات ترویجی در اختیار زنان روستایی در تمام زمینه های مورد نیاز آنها قرار بگیرد؛
 ۵. برنامه های ترویجی در جهت تبلیغ و تشویق کشاورزان به استفاده از تکنولوژی مناسب با وضعیت آنها باشد؛ و
 ۶. بالا بردن سطح معلومات مروجان به طوری که بیشتر عملی باشد نه تئوری.
- مسئله آموزش و ارتباط آن بارشد بهره وری در کشاورزی، هم از لحاظ آموزش متخصصان و هم از لحاظ آموزش عمومی حائز اهمیت است، در مورد آموزش عمومی می توان گفت که معمولاً یک کشاورز آموزش دیده با دید بارزتری به مسایل و موضوعات کشاورزی می نگرد و در قبول مسایل علمی و ترویجی همیشه پیشتاز و پیشرو می باشد (همان منبع).

ارتقاء دانش، بینش و مهارت تولیدکنندگان و بهره برداران بخش کشاورزی

آموزش کشاورزان درباره مسایل، فناوری‌ها، نوآوری‌های کشاورزی در حیطه‌های چند گانه دانشی، بینشی و مهارتی یکی از کار ویژه‌های ترویج کشاورزی به شمار می‌رود، در این رابطه فناوری اطلاعات و ارتباطات از تسهیلات قابل ملاحظه‌ای برای انجام آموزش‌های ترویجی و آموزش از راه دور و مجازی در بخش کشاورزی برخوردارند (حسینی و شریف زاده، ۱۳۸۶).

اطلاعات و دانش فنی در فرایند تولید و بازاریابی بخش کشاورزی به عنوان فاکتور مهم همپای زمین، نیروی کار و سرمایه عمل می‌کند و ترویج کشاورزی، تأمین و یا تسهیلگری این عامل مهم را در بخش کشاورزی برعهده دارد (Antholt, 1994).

اشاعه نوآوری‌های سودمند کشاورزی و همچنین دانش موجود به افراد به منظور افزایش کمی و کیفی تولید کشاورزی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار می‌باشد. با توجه به اینکه ترویج کشاورزی علمی است کاربردی که فلسفه، اصول و مفاهیم آن از علوم رفتاری سرچشمه گرفته و با تکنولوژی سودمند درآمیخته و به منظور انتقال نوآوری‌های سودمند به جوانان و بزرگسالان در خارج از نظام آموزش‌های رسمی در آمده است، کارشناسان ترویج و مروجان کشاورزی عهده دار برنامه ریزی، سازماندهی، رهبری، کنترل و همچنین انجام فعالیت‌های ترویجی بوده و نیازها و مسائل روستایی و عشایری را به مراکز تحقیقاتی منتقل می‌نمایند.

با توجه به نقش آموزش در تغییر اندیشه، افکار و ایجاد خلاقیت، نوآوری و بهره وری در نیروی انسانی و در نتیجه ایجاد بستر توسعه در بخش‌های مختلف و همچنین بهبود وضعیت تولید، سازمان جهاد کشاورزی که متولی و مسئول عمران و آبادانی بخش کشاورزی است جهت ارتقاء سطح کمی و کیفی تولید کنندگان و بهره برداران در زمینه آموزش طی چند سال گذشته گام‌های مؤثر و مفیدی را برداشته است که از جمله آن برنامه‌ریزی و اجرای دوره‌ها در زمینه آموزش‌های فنی و حرفه‌ای غیر رسمی روستایی و کشاورزی در کلیه عرصه‌های روستایی است. این آموزش عموماً در دو بخش صنعت شامل زیر بخش‌های عمران روستایی، فرش و صنایع دستی، خدمات روستایی، صنایع روستایی، صنایع تبدیلی و تکمیلی و ماشین آلات کشاورزی و بخش کشاورزی شامل زیر بخش‌های زراعت، باغبانی، آب و خاک، حفظ نباتات، مکانیزاسیون امور دام، دامپزشکی، منابع طبیعی، آبخیزداری و شیلات ارائه شده است. آموزش‌های فنی حرفه‌ای کوتاه مدت غیر رسمی عبارتست از آموزش‌های خارج از مقررات خاص مدرسه‌ای که هدفش بالا بردن توان علمی و مهارتی روستاییان و عشایر در زمینه‌های مختلف کشاورزی می‌باشد.

اصلاحات ساختاری و سازمانی در نظام ترویج با گرایش به بخش خصوصی

با وجود اهمیت فراوان بخش کشاورزی در اشتغال‌زایی، تولید درآمد و برآورد نیازهای جامعه و علیرغم سرمایه‌گذاری‌های نسبتاً وسیع که اغلب از طریق کمک‌های دولتی به انجام رسیده است، بهره وری و تولید در بخش کشاورزی رشد چشمگیری نداشته است و خدمات ترویج کشاورزی که محور توسعه بخش کشاورزی به حساب می‌آید و تاکنون بوسیله بخش دولتی به انجام رسیده است، به خاطر عدم انجام مطلوب کارکردهای محوله و فقدان اثربخشی هزینه‌ها و کارایی در واحد زمان مورد انتقاد گسترده قرار گرفته است و تغییرات اساسی نظیر اصلاح ساختاری، تمرکز زدایی و خصوصی سازی را در این برهه از زمان برای ترویج کشاورزی استلزام بخشیده است؛ در این راستا

تغییرات ساختی- کارکردی ضروری می‌باشد، ولی تنها در صورتی که راهبردهای شفاف و جامعی با توجه به شرایط موجود در بخش کشاورزی، اهداف و خواسته‌های کشاورزان و سیاست‌های ملی بکار گرفته شود، این تغییرات می‌توانند مثمر ثمر واقع شوند (حسینی و شریف زاده، ۱۳۸۶).

به عقیده بسیاری از صاحب نظران مهمترین و تعیین کننده ترین عامل تحول ترویج جهانی در شرایط کنونی همان تجدید نظر در چگونگی تأمین منابع مالی لازم برای ارائه خدمات موثر ترویجی و نحوه کنترل و نظارت بر نحوه هزینه کردن آن است. این موضوع در قالب مفاهیم، راهبردها و سیاست‌هایی چون خصوصی سازی، تجاری کردن پایداری اقتصادی و کاهش هزینه، به عنوان یکی از مباحث اساسی در محافل علمی و سیاستگذاری ترویج بین المللی مطرح بوده است (حسینی، ۱۳۷۵). در این راستا وقوع بحران‌های مالی و کاهش بودجه اقتصادی دولت‌ها، عملکرد ضعیف بعضی از برنامه‌های ترویج کشاورزی و وابستگی کشاورزی به دانش و فناوری‌های تخصصی تر، از دلایل خصوصی سازی ترویج کشاورزی است (علی بیگی و زرافشانی، ۱۳۷۷).

در ایران خصوصی سازی ترویج با توجه به اصل ۴۴ قانون اساسی در حال پیگیری و اجرا می‌باشد که مهمترین اهداف خصوصی سازی در ایران شامل مواردی از قبیل افزایش پوشش خدمات ترویجی از طریق به کارگیری تشکلات ترویج خصوصی بدون پرداخت هزینه از طرف دولت، ایجاد تحول در ترویج دولتی و افزایش کارایی آن از طریق رقابت ترویج خصوصی با آن، فراهم شدن زمینه‌های مشارکت گروه‌های مختلف کشاورزان (خرده مالک و عمده مالک) در فعالیت‌های ترویج، و افزایش اثربخشی برنامه‌های ترویجی با انتخاب بهترین نظام ترویجی ممکن می‌باشد (فرخی و صدیقی، ۱۳۸۴).
عده ای معتقدند که کشاورزان کوچک و خرده پا نمی‌توانند از مزایای ترویج خصوصی بهره مند شوند. ولی در مقابل برخی از پژوهشگران بیان می‌کنند که کشاورزان خرده پا می‌توانند در قالب گروه و نه به صورت انفرادی از خدمات ترویج خصوصی استفاده نمایند. چون به صورت گروهی، در قالب سازمان‌ها و انجمن‌های کشاورزی، پرداخت وجه در قبال خدمات برای کشاورزان خرده پا و مستثنی فراهم می‌شود (صدیقی و بیگلریان، ۱۳۸۳).

توسعه منابع انسانی و توانمندسازی فردی و سازمانی بهره برداران

طبق نظر ریورا (۱۹۹۸)، برای توسعه منابع انسانی در بخش کشاورزی بایستی برخی از نیازهای ضروری در سطوح سیاسی، نهادی و عملیاتی مرتفع شود. در سطح سیاسی، نیاز ضروری، نیاز اطلاعاتی می‌باشد. در سطح نهادی، نیازها عبارتند از: (۱) تقویت برنامه‌های توسعه و کارآموزی آژانس‌های عمومی و سازمان‌های خصوصی مرتبط با بخش کشاورزی، بویژه در زمینه‌های دانش و فناوری، (۲) تقویت خدمات ترویجی که به شکل ضعیفی مدیریت می‌شوند و (۳) بهبود دسترسی کشاورزان، بویژه کشاورزان زن، به آموزش، اعتبارات و نهاده‌ها. نیازها در برنامه‌های سطح عملیاتی نیز شامل موارد زیر می‌شوند: (۱) نهادی کردن برنامه‌های کارآموزی، (۲) تقویت برنامه‌های ترویج حل- مسئله و مختص شرایط در کشورهای در حال توسعه برای خدمات رسانی به کشاورزان خرده پا، (۳) حمایت از دسترسی افراد، بویژه زنان، به آموزش رسمی کشاورزی و (۴) ارائه آموزش‌های غیررسمی در مناطق روستایی، مخصوصاً برای جوانان (مقصودی، ۱۳۸۵).

بخش کشاورزی از دیر باز آموزش روستائیان و کشاورزان و ترویج روش‌های کارآمد را به صورت گسترده در دستور کار خود داشته است، اما زمانی که یک بخش تولیدی متکی به نیروهای بی‌سواد و یا کم سواد و فاقد نیروهای متخصص و کارآمد دانشگاهی باشد، اصولاً قابلیت برنامه ریزی و مدیریت اقتصادی تولید و تجارب و خدمات را در آن بخش به تدریج از

دست داده و به خصوص با افزایش روند غیر اقتصادی شدن فعالیت‌ها در عرصه رقابت با سایر زیر بخش‌ها و در اینجا مشخصاً بخش کشاورزی در مقایسه با بخش صنعت و خدمات قابلیت رقابت را از دست می‌دهد.

طبق آخرین آمار و اطلاعات گرد آوری شده حدود ۶ میلیون بهره بردار در زیر بخش‌های مختلف کشاورزی مشغول فعالیت می‌باشند (خبرگزاری فارس، ۱۳۸۶)، که همگی بالقوه ارباب رجوع و مخاطب برنامه‌ها و فعالیت‌های آموزشی-ترویجی به شمار می‌آیند. طبق شاخص‌های موجود ۹۵/۵ درصد مخاطبان دوره‌های آموزشی-ترویجی را مردان و تنها ۴/۱ درصد را زنان تشکیل می‌دهند. با توجه نقش اساسی زنان روستایی در فعالیت‌های کشاورزی، لزوم توجه به تحلیل جنسیتی در سند برنامه چشم انداز یاد آوری می‌شود. همچنین ۸۰/۷ درصد کشاورزان و بهره برداران که می‌بایست زیر پوشش خدمات ترویجی قرار گیرند را کشاورزان خرده پا و معیشتی تشکیل می‌دهند. ضمن اینکه تنها ۳ درصد کل بهره برداران در بخش کشاورزی را کشاورزان با تحصیلات عالی تشکیل می‌دهند که این خود چالش مهمی در ارائه خدمات نوین ترویج کشاورزی به قشر اکثریت بهره بردار کشاورزی ایجاد می‌نماید (بختیاری فر و دیگران، ۱۳۸۴).

دستیابی به نظام بهره برداری مناسب و پایدار

امروزه نظام‌های بهره برداری به عنوان کانون و محور اصلی کلیه فعالیت‌های مربوط به توسعه پایدار کشاورزی مطرح شده است (درویش نیا و صدیقی، ۱۳۸۲). بافت سنتی ساختار کشاورزی ایران یکی از مانع عمده در توسعه اقتصادی کشور می‌باشد که نظام بهره برداری به عنوان عامل اصلی بافت ساختاری این بخش بوده که توجه به همه ابعاد آن راه گشای معضلات کشاورزی کشور است (اسلامی، ۱۳۸۳).

در گذشته نظام بهره برداری کشاورزی کشور شدیداً با پدیده خردی و پراکندگی قطعات اراضی مزروعی روبه رو بوده است و این موضوع به عنوان مانعی بر سر راه توسعه پایدار کشاورزی در آمده است. دست اندر کاران بررسی مسائل کشاورزی به خوبی می‌دانند که رشد و توسعه بخش کشاورزی فقط منوط به اصلاح مسائل فنی و تکنولوژی تولید نمی‌باشد بلکه روابط بین عوامل مؤثر در تولید و به طور کلی نظام بهره برداری اراضی از عوامل اصلی مؤثر در پیشرفت یا عقب ماندگی بخش کشاورزی به شمار می‌آید، لذا به منظور تجمیع اراضی و ایجاد واحدهای اقتصادی کشاورزی و گذر از کشاورزی سنتی معیشتی به کشاورزی پایدار و ساماندهی نظام خرده دهقانی با برنامه‌های سخت افزاری مناسب ایجاد تعاونی‌های تولید ضرورت دارد (زارع، ۱۳۸۵).

در واقع رسالت مهم شرکت‌های تعاونی تولید ارتقای سطح دانش روستاییان و بهبود بهره وری منابع روستایی، جلوگیری از مهاجرت بی رویه روستاییان به شهرها و برقراری توازن بین توسعه مناطق روستایی و شهری تعریف شده است. بدین ترتیب شرکت‌های تعاونی به عنوان ابزاری کارآمد و عامل بستر ساز توسعه روستایی در برنامه‌های کلان توسعه کشور مطرح شده است (درویش نیا و صدیقی، ۱۳۸۲). مهمترین نقش‌های ترویج کشاورزی برای افزایش سطح مشارکت افراد در تعاونی این است که باید کشاورزان و روستاییان و ذینفعان تعاونی‌های روستایی را آموزش دهد و در آنها مهارت‌ها، نگرش‌ها و دانش‌های مورد نیاز را به وجود آورد. این دانش‌ها می‌تواند در جهت ایجاد هرچه بیشتر انگیزه برای مشارکت باشد. همچنین می‌تواند نگرش آنها را به سمت نوآوری و خلاقیت سوق دهد تا زمینه‌های کارآفرینی در تعاونی روستایی را نیز در آنها بارور کند.

توسعه ترویج الکترونیک در راستای اهداف برنامه چهارم توسعه و سند چشم انداز ۱۴۰۴

رشد فناوری‌ها و بهبود نظام‌های اطلاعات و ارتباطات روستایی امکانات جدیدی را برای دست‌اندرکاران توسعه و ترویج کشاورزی فراهم آورده است تا نیازهای مخاطبان را به طور اثربخش‌تر برآورده نمایند. افزایش سطح سواد جمعیت روستایی و دسترسی آنها به خدمات آموزشی، کانال‌های جدیدی را برای عرضه دانش و اطلاعات به روستاییان فراهم نموده است (اسدی وهمکاران، ۱۳۸۵).

با توجه به اینکه یکی از کارکردهای ترویج، رسانش اطلاعات به هنگام به کشاورزان و جامعه محلی است، در صورت مدیریت شایسته، اطلاعات مناسب در خصوص قیمت محصولات و نهاده‌های کشاورزی و چگونگی دسترسی به بازار، اطلاعات فنی در مورد تولید و فراوری محصولات کشاورزی و مدیریت واحد‌های زراعی و مسابلی از این قبیل را می‌توان به صورت کارآمد و با هزینه‌های کم از طریق روزنامه‌ها، اینترنت، پیام‌های کوتاه، پوسترها و رادیو و تلویزیون و غیره به کشاورزان انتقال داد (حسینی و شریف‌زاده، ۱۳۸۶).

از خط تلفن ساده گرفته تا تلفن‌های بی‌سیم و دیجیتال، شبکه‌های رایانه‌ای و پایگاه‌های اینترنتی، همه ابزارهای قدرتمندی برای بهبود نظام‌های اطلاعات و شبکه ارتباطی روستایی به حساب می‌آیند. پرکردن شکاف دیجیتالی بین مناطق روستایی و شهری بر مبنای گسترش جریان‌های پویای اطلاعاتی در زمینه‌های مختلف همسو با توسعه زنجیره‌های تولید و بازار، تغییر و تحول زمینه‌های اشتغال، گسترش روابط همسو با رویکرد‌های جهانی شدن، افزایش رقابت، ظهور صنایع جدید و تغییر و تحولات اجتماعی بسیار ضروری می‌نماید (Talero & Geudette, 1996). بهره‌گیری مناسب و برنامه‌ریزی شده از فناوری اطلاعات به لحاظ کارکردی می‌تواند در زمینه‌های مختلف به توسعه کشاورزی کمک کند (FAO, 1993).

- آگاهی کشاورزان و کارگزاران امر جهت تصمیم‌گیری اقتضایی بر مبنای اطلاعات؛
- آرایه اطلاعات در مورد فناوری‌ها و نهاده‌های کشاورزی، همانند وارسته‌های زراعی جدید؛
- آرایه اطلاعات در مورد آفات و بیماری‌ها به منظور کنترل و مقابله با آنها؛ و
- آرایه اطلاعات در مورد آب و هوا و پیش‌بینی‌های اقلیمی.
از این رو مهم‌ترین کاربرد فن‌آوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی در کشاورزی و توسعه روستایی را می‌توان توانمندسازی مخاطبین دانست. این توانمندسازی در حیطه‌های زیر قابل بررسی است (رسولی آذر، ۱۳۸۵):

- توانمندی در حیطه کارایی و بهره‌وری تولید؛
- توانمندی در اقتصاد تولید (کارایی اقتصادی تولید)؛
- توانمندسازی اجتماعی (افزایش مشارکت، دسترسی و حضور در جوامع)؛ و
- دسترسی به امکانات رفاهی (بهداشت، آموزش و رفاه).
فناوری اطلاعات و ارتباطات این توانایی را دارند که اطلاعات به موقع برای تصمیم‌گیری سریع و به هنگام در اختیار مخاطبان قرار دهند. مبادله اطلاعات و همچنین دسترسی سریع‌تر به منابع علمی و اطلاعات روز آمد با هزینه کم از دیگر دستاوردهای فناوری اطلاعات و ارتباطات به شما می‌رود (حسینی و شریف‌زاده، ۱۳۸۶). در این راستا فلسفی (۱۳۸۵) این چنین ابراز داشته‌اند: استراتژی کلی برای رسیدن به اهداف برنامه چهارم، در راستای اهداف کشاورزی است که

امروزه در حوزه ترویج، تسریع در انتقال یافته‌هاست. در این راستا می‌بایست، اطلاعات و دانش کشاورزی را در سریع‌ترین زمان ممکن و با کم‌هزینه‌ترین روش‌ها به بهره‌برداران برسد. برای رسیدن به این هدف باید از روش‌های سریع و کم‌هزینه و اثربخش استفاده کرد، این‌جا ترویج الکترونیک به عنوان یکی از راهکارها برای رسیدن به این هدف می‌باشد. در راستای طرح تسریع انتقال یافته فقط به یک روش فکر توجه نمی‌شود، چون در ترویج بر اساس گستردگی که در کشور وجود دارد، مانند ویژگی‌های بهره‌برداران، سطح سواد مخاطب، تعداد زیاد بهره‌برداران و شرایط اقلیمی و آب و هوایی و شرایط گوناگون دیگر، در نتیجه برای رسیدن به هدف روش‌های مختلفی برنامه‌ریزی می‌شود و بر اساس شرایط مختلفی که در کشور وجود دارد به کار گرفته می‌شود. می‌بایست مروجان و کارشناسان آموزش ببینند تا با جدیدترین دستاوردها آشنا شده و با دانش و اطلاعات روز مجهز بشوند و از طرف دیگر هم این دانش و اطلاعات به کشاورز منتقل شود و اینجاست که بحث آموزش در کنار ترویج و تحقیقات مطرح می‌شود.

به این ترتیب فعالیت‌های آموزشی در خدمت توسعه کشاورزی در می‌آید و توسعه فعالیت‌ها می‌تواند به توسعه منابع انسانی در بخش‌ها کمک کند. امروزه نیروی انسانی محدود به کارشناسان دولتی نمی‌شود بلکه شامل کشاورز، مروج و کارشناس است، که بخشی از نیاز از طریق کارشناسان غیر دولتی تامین می‌شود (مهندسان و مشاوران مزرعه). بنابراین به تمام گروه‌ها باید آموزش داده شود و اولویت بر اساس شرایطی که وجود دارد می‌تواند تعریف شود، اگر از روش‌های اطلاع‌رسانی الکترونیک استفاده شود، مفهوم عدالت اجتماعی در بخش کشاورزی در خصوص دسترسی به اطلاعات گسترش می‌یابد، تا این دانش به دست کاربر اصلی برسد. استفاده از ترویج الکترونیک در واقع ارتباط را بین کارشناسان ترویج و بهره‌بردار برقرار می‌کند و اگر اولویت بندی شود قاعده‌اش این است که اول کارشناسان آموزش ببینند و بعد این کارشناسان اطلاعات خودشان را بلافاصله به بهره‌برداران انتقال دهند (فلسفی، ۱۳۸۵).

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

از آنجا که بخش کشاورزی نقش بسیار مهمی را در اقتصاد کشور بازی می‌کند، لذا توجه ویژه به این بخش، از ضرورت‌های اجتناب‌ناپذیر است. به این منظور باید به غنی‌سازی این بخش توجه خاصی مبذول داشت. طبق آمار و ارقام، بخش کشاورزی با ۶ میلیون بهره‌بردار (خبرگذاری فارس، ۱۳۸۶) یکی از مهمترین بخش‌های اقتصادی است که نقش آن در اقتصاد، حدود ۲۵ درصد تعیین‌گریده است و تقریباً اکثریت فعالیت‌های این بخش به صورت غیردولتی انجام می‌شود. بنابر اظهارنظر برخی از صاحب‌نظران علم اقتصاد، سهم بخش دولتی در تولید و ارزش افزوده بخش کشاورزی کشور حدود ۵ درصد می‌باشد و گویای این مطلب است که اقتصاد بخش کشاورزی اکثراً غیردولتی است و عمده فعالیت‌های کشاورزی و دامداری کشور به صورت غیردولتی اداره می‌شود (دلپسند، ۱۳۸۶). لذا با توجه به سند چشم‌انداز بیست‌ساله کشور و برنامه چهارم توسعه اقتصادی - اجتماعی و فرهنگی کشور می‌توان نتیجه‌گیری کرد که خصوصی‌سازی و زمینه‌سازی برای مشارکت برنامه، برای حصول اهداف یک توسعه پایدار مورد توجه قرار گرفته است. واقعیت این است بخش دولتی و غیردولتی باید همراه و همسو گام بردارند. چرا که در کنار کارکردهای دولتی، ترویج کشاورزی می‌تواند از طریق زمینه‌سازی برای جلب مشارکت مردم به تشکیل سازمان‌ها و اتحادیه‌های کشاورزی و روستایی در زمینه‌های مختلف تولیدی یا خدماتی کمک نماید و سپس کارکرد ترویج کشاورزی را در این ساختارها پایدار نماید.

در بخش کشاورزی و توسعه روستایی بار اصلی زمینه سازی برای حصول اهداف توسعه در ارتباط با سایر بخش ها بر دوش ترویج کشاورزی است. جایی که ترویج کشاورزی باید با اصلاح فرهنگ تولیدی در جامعه روستایی و بخش کشاورزی شرایط را برای توسعه اجتماعی و رشد اقتصادی هموار نماید و بدین منظور، ترویج کشاورزی بایستی کارکرد های خود را بر روی بهره وران و تولید کنندگان یا در واقع نیروی انسانی شاغل در بخش کشاورزی متمرکز نماید و از طریق ارتقاء دانش و بینش و مهارت آنها، با انتقال یافته های مناسب تحقیقاتی و معرفی تکنولوژی های سازگار با شرایط آنها از یک طرف و معرفی اولویت ها و نیازهای آنها به بخش تحقیقات و توسعه کشاورزی از طرف دیگر و زمینه سازی در جلب مشارکت آنها در این فرایندها و حرکت در جهت بهره وری پایدار کشاورزی و منابع طبیعی، تولید و حفاظت منابع طبیعی و حفظ محیط زیست به این مهم دست یابد. در این راستا می بایست، اطلاعات و دانش کشاورزی را در سریع ترین زمان ممکن و با کم هزینه ترین روش ها به بهره برداران برسد. برای رسیدن به این هدف باید از روش های سریع و کم هزینه و اثربخش استفاده کرد، این جا ترویج الکترونیک به عنوان یکی از راهکارها برای رسیدن به این هدف می باشد در صورتی که از روش های اطلاع رسانی الکترونیک استفاده شود، مفهوم عدالت اجتماعی در بخش کشاورزی در خصوص دسترسی به اطلاعات گسترش می یابد تا این دانش به دست کاربر اصلی برسد. استفاده از ترویج الکترونیک در واقع ارتباط را بین کارشناسان ترویج و بهره بردار برقرار می کند و باعث تسریع در انتقال یافته ها می گردد.

با توجه به مطالب مطرح شده برای اجرای برنامه های ترویج کشاورزی در سند چشم انداز ۱۴۰۴ پیشنهاد می شود:

۱. افزایش پوشش خدمات ترویج مشاوره ای کشاورزی برای تولید کنندگان و بهره برداران کشور در راستای خصوصی سازی ترویج کشاورزی؛
۲. لزوم توجه به ارتباط نزدیک و همکاری ترویج خصوصی و ترویج دولتی در برنامه های سند چشم انداز، که هر دو سیستم ترویج دولتی و خصوصی در عین اینکه با یکدیگر همکاری کنند باید به شکل سالمی باهم رقابت نیز داشته باشند تا کشاورزان بتوانند از هر دو سیستم به شکل مؤثر بهره مند شوند و در عین حال هر دو سیستم به موجب رقابت با یکدیگر ارتقاء یابند؛
۳. گسترش و توسعه ترویج الکترونیک به منظور تسریع در انتقال یافته ها به بخش کشاورزی؛
۴. ایجاد و توسعه تشکل ها و تعاونی های روستایی و عشایری جهت گسترش مشارکت اجتماعی و فرهنگی روستاییان و عشایر؛
۵. تقویت و توسعه تعامل بین تحقیق و ترویج و آموزش و تقویت ارتباط میان عاملین ترویج با کشاورزان و تولید کنندگان و بهره برداران؛
۶. فراهم کردن زمینه برای آموزش کشاورزان درباره مسایل، فناوری ها، نوآوری های کشاورزی در حیطه های چند گانه دانشی، بینشی و مهارتی از طریق افزایش کلاسهای آموزشی - ترویجی برای کشاورزان؛ و
۷. توجه بیشتر به مسئله آموزش و ارتباط آن بارشد بهره وری در کشاورزی، هم از لحاظ آموزش متخصصان و هم از لحاظ آموزش عمومی و عملی برای بهره برداران.

منابع و مأخذ

۱. اسلامی، غلامحسین. (۱۳۸۳). روند تحولات نظام بهره برداری کشاورزی و تعانی های تولید روستایی استان فارس. ماهنامه جهاد، سال بیست و چهارم، شماره ۲۶۲، صص: ۶۳-۵۶.
۲. بختیاری فر، کرمعلی و همکاران. (۱۳۸۴). سند راهبردی ترویج و نظام بهره برداری در برنامه چهارم توسعه. تهران: دفتر مطالعات و طراحی ترویج و نظام بهره برداری.
۳. اسدی، علی و همکاران. (۱۳۸۵). فناوری اطلاعات و ارتباطات در توسعه کشاورزی. تهران: سازمان تحقیقات و آموزش کشاورزی، معاونت آموزش و تجهیز نیروی انسانی، دفتر خدمات تکنولوژی آموزشی، کرج: نشر آموزش کشاورزی.
۴. حسینی، محمود و ابوالقاسم شریف زاده. (۱۳۸۶). سناریوهای بهسازی ترویج کشاورزی: در جستجوی یک پارادایم نوین. کرج: نشر آموزش کشاورزی، ۶۲۳ صفحه.
۵. حسینی، سید محمود. (۱۳۷۵). گرایش های نوین جهانی در خصوصی سازی و تعدیل هزینه های ترویج کشاورزی. مجموعه مقالات اولین سمینار علمی ترویج منابع طبیعی، صص: ۳۳-۲۹.
۶. حفیظی، روح الله. (۱۳۸۶). چشم انداز، برنامه های میان مدت و بودجه. قابل دسترس در:
<http://qc.ut.ac.ir/pg/pos/moghimi/vision.ppt>
۷. خبرگزاری فارس. (۱۳۸۶). مهم ترین رویدادهای کشاورزی در سال ۱۳۸۶. قابل دسترس در:
<http://www.farsnews.com/newstext.php?nn=8608130344>
۸. درویش نیا، علی اصغر و حسن صدیقی. (۱۳۸۲). ترویج شرکت های تعاونی تولید روستایی در استان مازندران. در: مجموعه مقالات اولین همایش نظام بهره برداری کشاورزی در ایران: چالش ها و چاره ها. معاونت ترویج و نظام بهره برداری با همکاری مؤسسه فرهنگی - هنری شقایق روستا.
۹. دلپسند، محمود. (۱۳۸۶). تأثیر اجرای سیاست های اصل ۴۴ در بخش کشاورزی. ماهنامه دام، کشت و صنعت، شماره ۹۶، صص: ۲۸-۲۹.
۱۰. رسولی آذر، سلیمان. (۱۳۸۵). فناوری اطلاعات و ارتباطات. قابل دسترس در:
<http://rahyaft.blogfa.com/post-29.aspx>
۱۱. زارع، محمود. (۱۳۸۵). چکیده برنامه های جهاد کشاورزی در راستای تحقق توسعه بخشی و فرابخشی. قابل دسترس در:
<http://sorbon.blogfa.com/post-174.aspx>
۱۲. صدیقی، حسن و مجید بیگلریان. (۱۳۸۳). بررسی نگرش مدیران ارشد سازمان های جهاد کشاورزی نسبت به خصوصی سازی ترویج کشاورزی در ایران. نشریه علوم و فنون کشاورزی و منابع طبیعی، سال هشتم، شماره چهارم، صص: ۲۸-۱۷.
۱۳. صلاحی اردکانی، عباس. (۱۳۷۳). مانع رشد بهره وری در کشاورزی. در: مجموعه مقالات و سخنرانی های اولین کنگره ملی بهره وری در ایران. تهران: سازمان بهره وری ملی ایران.
۱۴. علی بیگی، امیر حسین و کیومرث زرفشانی. (۱۳۷۷). ترویج کشاورزی خصوصی دولتی: شرکاء یا رقیبان. مجله جهاد، شماره ۸-۹، صص ۱۹-۱۴.

۱۵. فلسفی، پیمان. (۱۳۸۵). ترویج الکترونیک راه کاری جهت رسیدن سریع تر به هدف. نشریه علوم و صنایع مرغداری، سال دوم، شماره ۵. قابل دسترس در :

<http://www.iranpoultry.com/modules.php?name=interview&act=detail&id=2>

۱۶. مقصودی، امید. (۱۳۸۵). نیازهای فراروی توسعه منابع انسانی در بخش کشاورزی. قابل دسترس در:
<http://dehati59.blogfa.com/post-18.aspx>

17. Antholt, C. H. (1994). Getting Ready for the Twenty-First Century: Teaching Change and Institutional Modernization in Agriculture. World Bank Technical Paper No. 217. Washington DC: World Bank publications.

18. FAO. (1993). The Potentials of Microcomputers in Support of Agricultural Extension, Education and Training. Rome: FAO.

19. Sanis, A. H. (1990). Guideline for Monitoring the Impact of Structural Adjustment. Programs on the Agricultural Sector. Rome: FAO, Economic and Social Development Paper 95.

20. Talero, E. and P. Gaudette. (1996). Harnessing Information for Development: A proposal for a World Bank Group Strategy. World Bank Discussion Paper, No. 313. World Bank.

Examining the Position of Agricultural Extension in Iran's 20-Year Perspective Document(1404)

Fatemeh Razzaghi¹, Seyeed Saadat Mosavi²

1, M.Sc. Student in Agricultural Extension, Tehran University and 2, Associate Professor, Department of Agricultural Extension & Education, Faculty of Agricultural Economics and Development, University of Tehran.

Email: frazzaghi@ut.ac.ir
09354509983

Abstract

Prerequisite for an active and proactive look, is moving based on a perspective management that is concerned with cognition of existing situation and its factors, analysis of national and international environment and finally, designing desirable horizon. Transparency of future perspective for every society leads to creation of dynamic climate and momentum in its people. Therefore, planning and policy-making should follow the right track. Hence, growth and development process shall be linked to development of agricultural sector. agricultural extension can play an important role in agricultural growth and development. Therefore position of agricultural extension should be recognized in Perspective Document of each country. This study is to introduce general policies of Iran country's Perspective Document related to agricultural extension and education, implementation of the Article 44 of the Iranian Constitution in agricultural extension, implementation of electronic extension in line with Iran country's Perspective Document using review and analytic methods. Programming for agricultural extension considered in Perspective Document included increase in agricultural production, raising knowledge, insight, skill of beneficiaries, structural and organizational reformation in extension system with orientation to private section, human resources development and individual and organizational empowerment of beneficiaries, reaching to appropriate and sustainable agricultural system. It is seems that due attention should be paid to both public and nonpublic sectors. agricultural extension could be helped by creation of background for participation people to establish rural and agricultural organizations and unions in different bases of production and services.

Key words: Agricultural extension, Perspective Document, Electronic extension, Privatization extension.